

REGIONÁLNÍ DIFERENCIACE DOČASNÉ PRACOVNÍ NESCHOPNOSTI V ČESKÉ REPUBLICE

Jana Krutská

Abstrakt

Dočasná pracovní neschopnost, tedy stav, který nemocensky pojištěnému pracovníkovi neumožňuje vykonávat dosavadní výdělečnou činnost, má řadu dopadů do národního hospodářství – v jejím důsledku dochází k poklesu produktivity práce i HDP a zároveň ke zvyšování výdajů na zdravotní péči a finanční kompenzaci ušlé mzdy z výdělečné činnosti. Ačkoliv v zákoně jsou definovány výhradně zdravotní příčiny pracovní neschopnosti, její výskyt je ovlivňován také dalšími, především socioekonomickými, faktory.

Cílem tohoto příspěvku je seznámit čtenáře se současnou úrovní sledovaného jevu v okresech České republiky a jejím vývojem od počátku 90. let 20. století. Na základě použitých měr variability je možné konstatovat, že do roku 2005 se hodnoty průměrného procenta pracovní neschopnosti v okresech České republiky převážně sblížovaly, v letech následujících docházelo k opětovnému nárůstu rozdílů. Pořadí okresů dle sledovaného ukazatele se měnilo pouze částečně; vyšší úroveň byla zaznamenána ve východní části republiky, zejména na hranicích se Slovenskem.

Klíčová slova: dočasná pracovní neschopnost, zdravotní stav, regionální diference, průměrné procento pracovní neschopnosti

JEL kód: I18, J00

Úvod

Dočasná pracovní neschopnost je stav, který pro poruchu zdraví nebo jiné zákonem stanovené důvody, neumožňuje pojištěnci vykonávat dosavadní pojištěnou činnost a při delším trvání (více než 180 dní) ani jinou výdělečnou činnost, a zároveň neumožňuje pojištěnci plnit povinnosti uchazeče o zaměstnání (§ 55 odst. 1 zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění). I přes skutečnost, že zákonná definice odkazuje výhradně na zdravotní příčiny výskytu sledovaného jevu, na jeho úroveň mají vliv další, zejména socioekonomické a demografické, faktory.

V rámci České republiky bylo prokázáno (Gobyová, 2009), že úroveň dočasné pracovní neschopnosti závisí zejména na finanční kompenzaci ušlé mzdy z výdělečné činnosti, přičemž mezi oběma proměnnými platí přímá úměra – čím vyšší finanční kompenzace, tím vyšší úroveň dočasné pracovní neschopnosti. Tato skutečnost se projevila mj. jako důsledek přijetí zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, který po opakovaném odložení nabyt účinnosti dne 1. 1. 2009. Zmiňovaný zákon zavedl v prvních 3 dnech trvání dočasné pracovní neschopnosti tzv. karenční lhůtu, v jejímž rámci nebyla ušlá mzda pojištěnci vůbec kompenzována a novelizací tohoto zákona došlo od ledna 2010 ke sjednocení denní výše dávky nemocenského, namísto jejího dosavadního progresivního růstu v závislosti na délce pracovní neschopnosti. V důsledku těchto změn poklesla úroveň dočasné pracovní neschopnosti ve všech svých parametrech – snížil se počet případů, zkrátila se průměrná doba jejich trvání, klesl celkový počet prostonaných dnů i podíl osob průměrně denně absentujících v zaměstnání.

Kromě finanční kompenzace ušlé mzdy je na individuální úrovni výskyt sledovaného jevu ovlivňován výší mzdy jedince, resp. rozdílem mezi mzdou a poskytovanou dávkou v době dočasné pracovní neschopnosti. Na datech z databáze ČSSZ bylo za rok 2005 dokázáno, že nejvyšší úroveň pracovní neschopnosti (měřeno podílem osob průměrně denně absentujících v zaměstnání) byla zjištěna u osob, jejichž hrubý měsíční příjem se pohyboval v rozmezí 7 až 19 tisíc korun, tedy pod úrovní průměrné mzdy. S rostoucími příjmy pracovní neschopnost plynule klesala (MPSV, 2006). Je však nutné si uvědomit, že obě proměnné, tj. jak dočasná pracovní neschopnost, tak měsíční příjem, jsou velmi pravděpodobně ovlivněny společnou proměnnou – dosaženým vzděláním a přeneseně typem výdělečné činnosti, jejíž charakter a pracovní náplň nejen předurčují výši příjmu, ale rovněž působí na zdravotní stav jedince. Nízká pracovní neschopnost u vysokopříjmových skupin obyvatelstva tak nemusí být způsobena pouze tím, jak je často prezentováno, že by tyto osoby z důvodu velkého rozdílu mezi mzdou a dávkou místo pobytu v dočasné pracovní neschopnosti raději volily jiný způsob léčby (např. dovolená, tzv. sick days), ale i tím, že jejich zaměstnání může mít méně negativní vliv na jejich zdravotní stav a zároveň jim může umožňovat pracovat i v době nemoci (např. formou home office). Vzdělanější osoby zároveň zpravidla více pečují o svůj zdravotní stav a jsou méně náchylné k rizikovému chování ve vztahu ke svému zdraví.

Obecně se má rovněž za to, a zahraniční výzkumy tuto skutečnost potvrzují, že na republikové úrovni jsou výskyt a doba trvání dočasné pracovní neschopnosti ovlivňovány ekonomickou situací v zemi, zejména mírou nezaměstnanosti. Vysoká nezaměstnanost podněcuje pracovníky nejen k disciplinovanějšímu chování, v tom smyslu, že nezneužívají

dávky v rámci fiktivní pracovní neschopnosti (Bergendorff, 2003), ale ze strachu o ztrátu zaměstnání může rovněž motivovat i nemocné pracovníky k docházce do zaměstnání. Ačkoliv na závislost mezi pracovní neschopností a nezaměstnaností upozorňuje řada zahraničních výzkumů, v rámci České republiky potvrzena nebyla (viz Gobyová, 2009).

Dalšími faktory, které mají vliv na úroveň sledovaného jevu, jsou faktory demografické. Vyšší úroveň pracovní neschopnosti byla prokázána u žen a starších osob. Zatímco z hlediska pohlaví byl rozdíl způsoben především četností případů (u žen bylo zaznamenáno více případů než u mužů), z hlediska věku byl rozdíl dán především délkou trvání jednoho případu (jeden případ dočasné pracovní neschopnosti starší osoby trval výrazně déle než osoby mladší).

Výše uvedené faktory působily s různou intenzitou na úroveň dočasné pracovní neschopnosti v jednotlivých oblastech České republiky. Významnou roli hrál vývoj na pracovním trhu v daném regionu, míra nezaměstnanosti a složení tamního hospodářství, zejména s ohledem na výskyt rizikovějších zaměstnání, tj. těch zaměstnání, v nichž je vyšší pravděpodobnost úrazu či výskytu nemocí. Skladba hospodářství rovněž předurčovala pohlavně-věkovou a vzdělanostní strukturu pracovníků i míru dopadu finanční krize, která propukla v Evropě na podzim roku 2008. Úroveň dočasné pracovní neschopnosti odrážela také zdravotní situaci v dané oblasti, která byla mj. ovlivňována výskytem velkých průmyslových podniků znečišťujících ovzduší.

Cílem tohoto příspěvku však není zkoumat vliv těchto faktorů na výskyt sledovaného jevu v rámci České republiky, ale pomocí popisných statistik seznámit čtenáře s vývojem a současnou úrovní dočasné pracovní neschopnosti na úrovni okresů České republiky.

1 Metodika a zdroje dat

Evidence dočasné pracovní neschopnosti na celostátní úrovni je v České republice prováděna dvěma institucemi. Prvním zdrojem údajů je Česká správa sociálního zabezpečení (ČSSZ), která data získává z tiskopisů Rozhodnutí o dočasné pracovní neschopnosti, tzv. „neschopenek“ vystavených lékařem, a předává je Ústavu zdravotnických informací a statistiky (ÚZIS) k dalšímu zpracování. Druhým zdrojem dat je Český statistický úřad (ČSÚ), který pomocí statistického výkazu Nem-Úr pololetně získává sumarizované údaje od zaměstnavatelů s více než 25 zaměstnanci. Tato neúplná data jsou za menší podniky a osoby samostatně výdělečně činné dále doplněna údaji z databáze ČSSZ.

V regionálním členění je jediným zdrojem dat Český statistický úřad. Nově vzniklé případy dočasné pracovní neschopnosti jsou sledovány dle okresů, v nichž je evidováno sídlo zaměstnavatele; trvalý ani obvyklý pobyt dočasně práce neschopných osob není pro jejich zařazení do příslušné územní jednotky určující.

V rámci evidence dočasné pracovní neschopnosti je sledován počet případů a počet prostonaných dní. Z těchto absolutních hodnot jsou následně vypočteny hodnoty relativní – počet případů dočasné pracovní neschopnosti na 100 nemocensky pojištěných osob, průměrné trvání jednoho případu a průměrné procento pracovní neschopnosti, které vyjadřuje, jaký podíl nemocensky pojištěných osob průměrně denně nevykonával výdělečnou činnost z důvodu dočasné pracovní neschopnosti. K popsání úrovně dočasné pracovní neschopnosti nejlépe slouží poslední z jmenovaných ukazatelů, neboť v sobě zahrnuje jak počet případů, tak jejich délku, a proto byl v tomto příspěvku použit k popsání regionální diferenciaci úrovně sledovaného jevu v rámci okresů České republiky od počátku 90. let.

2 Regionální diferenciaci dočasné pracovní neschopnosti

Úroveň dočasné pracovní neschopnosti, měřená průměrným procentem pracovní neschopnosti, od počátku 90. let do roku 2003 převážně narůstala, od roku 2004 začala pod vlivem legislativních změn, snižujících finanční kompenzaci ušlé mzdy v době pracovní neschopnosti, klesat. V roce 1992 bylo dle údajů ČSÚ na pracovišti průměrně denně nepřítomných necelých 5,2 % nemocensky pojištěných osob, v roce 1996 již více než 6 % osob a do roku 2003 hodnota tohoto ukazatele vystoupala na necelých 7 % absentujících. Poté následoval pokles, přičemž do roku 2008 docházelo k pozvolnému snižování průměrného podílu nepřítomných pracovníků, po roce 2009 hodnota sledovaného ukazatele poklesla velmi razantně. Z hodnoty 5,2 % v roce 2008 na 3,2 % v roce 2011. Křivky znázorňující vývoj v rámci okresů ČR vykazovaly v zásadě stejný profil, který odpovídal celorepublikové úrovni sledovaného jevu.

Variabilita ukazatelů, vyjádřená směrodatnou odchylkou a zejména variačním koeficientem, který udává relativní míru variability, do poloviny 90. let narůstala a poté začala klesat. Zatímco dle hodnot směrodatné odchylky se rozdílnost mezi okresy snižovala nepřetržitě až do konce sledovaného období, dle variačního koeficientu, který umožňuje hodnotit variabilitu ukazatelů nezávisle na vývoji jejich průměrných hodnot, se rozdílnost v hodnotách okresů po roce 2005 začala opět zvyšovat (tab. 1). V roce 2011 dosahoval variační koeficient průměrného procenta pracovní neschopnosti své maximální hodnoty, a to

14,95 %. Tuto skutečnost dokazuje rovněž pouze mírné snížení variačního rozpětí, tedy rozdílu mezi maximální a minimální hodnotou, ačkoliv pokles absolutních hodnot ukazatelů na konci sledovaného období byl znatelný.

Nárůst variability mezi okresy mohl být způsoben snížením finanční kompenzace ušlé mzdy na počátku dočasné pracovní neschopnosti, ke kterému docházelo od roku 2004 v důsledku úprav zákona č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců a následně ještě razantněji po roce 2008, v důsledku nabytí účinnosti nového zákona o nemocenském pojištění č. 187/2006 Sb. Je možné předpokládat, že pojištěnci v jednotlivých okresech reagovali na tuto skutečnost rozdílně a pravděpodobně s ohledem na vnější ekonomické faktory (míra nezaměstnanosti, ekonomická stabilita firem, atd.) měnili své chování vůči zaměstnavateli.

Při srovnání hodnot variačního koeficientu s průměrnými hodnotami sledovaného ukazatele za celou republiku je možné konstatovat, že v letech s vyšší úrovní pracovní neschopnosti byla variabilita okresů nižší. Tato skutečnost byla dána tím, že maximální hodnoty se měnily méně než hodnoty minimální, tedy že existoval určitý strop, který již hodnoty průměrného procenta pracovní neschopnosti nepřekračovaly.

Tab. 1: Vývoj ukazatelů regionální diference dočasné pracovní neschopnosti v České republice, vybrané roky 1992–2011

Ukazatel	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2011
Počet okresů*	76	76	77	77	77	77	77	77	77	77	77
ČR	5,15	5,77	6,05	5,82	6,46	6,77	5,86	5,81	5,18	3,76	3,17
Maximální hodnota	7,36	8,36	8,49	7,67	8,69	9,09	7,78	7,95	7,49	6,08	5,67
Minimální hodnota	3,45	4,09	3,94	4,22	4,57	5,12	4,61	4,48	3,97	3,04	2,62
Variační rozpětí	3,92	4,27	4,55	3,46	4,12	3,98	3,18	3,47	3,51	3,04	3,05
Směrodatná odchylka	0,66	0,83	0,83	0,76	0,84	0,82	0,70	0,73	0,71	0,53	0,50
Variační koeficient (v %)	12,65	13,89	13,20	12,55	12,61	11,69	11,43	11,84	12,69	13,24	14,95

*Pozn.: Okres Jeseník vznikl v roce 1996 vyčleněním z okresu Šumperk.

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Z hlediska pohlaví byl po celé sledované období vyšší podíl absentujících zaznamenán mezi ženami, ve srovnání s jejich mužskými protějšky. Průměrné procento pracovní neschopnosti žen bylo zpravidla o 1 až 1,5 procentního bodu vyšší, rozdíl se však stále zmenšoval. V roce 2011 průměrně denně absentovala necelá 4 % žen a jen 3 % mužů. Stejně jako při srovnání hodnot mezi sebou v rámci celého sledovaného období, tak i při srovnání mužů a žen, se více lišily hodnoty minimální, ve srovnání s hodnotami maximálními.

Vyšší variabilita hodnot průměrného procenta pracovní neschopnosti v okresech České republiky byla zjištěna u mužů. I přes nižší průměrné hodnoty sledovaného ukazatele byl zjištěn větší rozdíl mezi maximální a minimální hodnotou a zároveň, bez ohledu na průměrné hodnoty, dosahoval variační koeficient u mužů zpravidla o 2 a 3 procentní body vyšších hodnot než variační koeficient u žen; v roce 2011 činil 14,5 % u žen, 18,2 % u mužů (tab. 2).

Tab. 2: Vývoj ukazatelů regionální diferenciace dočasné pracovní neschopnosti v České republice, dle pohlaví, vybrané roky 1992–2011

Ukazatel	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2011
Počet okresů*	76	76	77	77	77	77	77	77	77	77	77
	ŽENY										
ČR	5,77	6,60	6,75	6,51	6,90	7,28	6,45	6,37	5,87	4,12	3,67
Maximální hodnota	8,37	8,97	9,65	8,80	9,11	9,64	8,52	8,50	8,29	6,06	6,00
Minimální hodnota	4,02	4,76	4,54	4,86	5,00	5,40	5,06	5,27	4,66	3,32	2,75
Variační rozpětí	4,35	4,20	5,12	3,94	4,11	4,25	3,47	3,23	3,63	2,73	3,25
Směrodatná odchylka	0,73	0,90	0,91	0,77	0,80	0,82	0,71	0,76	0,80	0,53	0,56
Variační koeficient (v %)	12,39	13,14	13,02	11,46	11,20	10,78	10,57	11,26	12,69	12,25	14,47
	MUŽI										
ČR	4,64	5,08	5,64	5,22	6,07	6,32	5,35	5,32	4,59	3,43	2,70
Maximální hodnota	7,02	8,91	9,03	7,49	9,15	8,84	7,78	7,91	6,90	6,11	5,42
Minimální hodnota	2,93	3,39	3,49	3,71	4,17	4,57	3,86	3,67	3,15	2,49	2,05
Variační rozpětí	4,09	5,53	5,54	3,78	4,99	4,26	3,92	4,24	3,74	3,62	3,37
Směrodatná odchylka	0,69	0,86	0,85	0,78	0,95	0,91	0,76	0,79	0,74	0,61	0,53
Variační koeficient (v %)	14,69	16,51	15,05	14,54	15,18	13,77	13,45	13,92	14,91	16,18	18,18

*Pozn.: Okres Jeseník vznikl v roce 1996 vyčleněním z okresu Šumperk.

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Pro posouzení změny regionálního obrazu byl použit Spearmanův koeficient pořadové korelace. Hodnoty tohoto ukazatele odrážejí změnu pořadí jednotlivých okresů v průběhu sledovaného období, resp. to, zda a jak silně spolu pořadí okresů ve sledovaných letech korelovalo. Zjištěné výsledky prokázaly relativně stabilní rozložení hodnot průměrného procenta pracovní neschopnosti v jednotlivých okresech České republiky (tab. 3). Pořadí okresů spolu korelovalo ve všech sledovaných letech, odlišnosti byly zjištěny pouze v síle této závislosti. K proměnám regionálního obrazu rozložení sledovaného ukazatele mezi okresy ČR docházelo postupně, nejvíce spolu korelovaly sousední roky a nebyly zaznamenány žádné výrazné změny.

Tab. 3: Hodnoty Spearmanova korelačního koeficientu podle průměrného procenta pracovní neschopnosti v okresech České republiky, vybrané roky

Období	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2011
1992	1,000	0,473**	0,489**	0,421**	0,440**	0,424**	0,362**	0,345**	0,368**	0,356**	0,339**
1994	0,473**	1,000	0,868**	0,769**	0,801**	0,747**	0,705**	0,689**	0,609**	0,583**	0,543**
1996	0,489**	0,868**	1,000	0,871**	0,853**	0,791**	0,741**	0,676**	0,637**	0,526**	0,493**
1998	0,421**	0,769**	0,871**	1,000	0,893**	0,832**	0,752**	0,714**	0,642**	0,519**	0,483**
2000	0,440**	0,801**	0,853**	0,893**	1,000	0,903**	0,834**	0,793**	0,692**	0,560**	0,545**
2002	0,424**	0,747**	0,791**	0,832**	0,903**	1,000	0,872**	0,847**	0,748**	0,601**	0,581**
2004	0,362**	0,705**	0,741**	0,752**	0,834**	0,872**	1,000	0,878**	0,776**	0,650**	0,659**
2006	0,345**	0,689**	0,676**	0,714**	0,793**	0,847**	0,878**	1,000	0,893**	0,813**	0,783**
2008	0,368**	0,609**	0,637**	0,642**	0,692**	0,748**	0,776**	0,893**	1,000	0,900**	0,894**
2010	0,356**	0,583**	0,526**	0,519**	0,560**	0,601**	0,650**	0,813**	0,900**	1,000	0,952**
2011	0,339**	0,543**	0,493**	0,483**	0,545**	0,581**	0,659**	0,783**	0,894**	0,952**	1,000

Pozn. ** Korelace je významná na 1% hladině.

* Korelace je významná na 5% hladině.

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Tab. 4: Hodnoty Spearmanova korelačního koeficientu podle průměrného procenta pracovní neschopnosti v okresech České republiky, dle pohlaví, vybrané roky

Období	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2011
	ŽENY										
1992	1,000	0,440**	0,497**	0,437**	0,382**	0,334**	0,324**	0,303**	0,281*	0,248*	0,256*
1994	0,440**	1,000	0,828**	0,784**	0,724**	0,678**	0,641**	0,581**	0,525**	0,491**	0,461**
1996	0,497**	0,828**	1,000	0,817**	0,753**	0,716**	0,654**	0,599**	0,503**	0,415**	0,406**
1998	0,437**	0,784**	0,817**	1,000	0,846**	0,724**	0,708**	0,613**	0,501**	0,426**	0,427**
2000	0,382**	0,724**	0,753**	0,846**	1,000	0,855**	0,841**	0,753**	0,605**	0,511**	0,481**
2002	0,334**	0,678**	0,716**	0,724**	0,855**	1,000	0,850**	0,807**	0,666**	0,553**	0,516**
2004	0,324**	0,641**	0,654**	0,708**	0,841**	0,850**	1,000	0,906**	0,799**	0,697**	0,668**
2006	0,303**	0,581**	0,599**	0,613**	0,753**	0,807**	0,906**	1,000	0,879**	0,786**	0,759**
2008	0,281*	0,525**	0,503**	0,501**	0,605**	0,666**	0,799**	0,879**	1,000	0,889**	0,866**
2010	0,248*	0,491**	0,415**	0,426**	0,511**	0,553**	0,697**	0,786**	0,889**	1,000	0,923**
2011	0,256*	0,461**	0,406**	0,427**	0,481**	0,516**	0,668**	0,759**	0,866**	0,923**	1,000
	MUŽI										
1992	1,000	0,449**	0,451**	0,399**	0,450**	0,427**	0,380**	0,333**	0,346**	0,353**	0,370**
1994	0,449**	1,000	0,780**	0,734**	0,793**	0,739**	0,737**	0,684**	0,651**	0,597**	0,570**
1996	0,451**	0,780**	1,000	0,870**	0,845**	0,774**	0,759**	0,660**	0,699**	0,588**	0,538**
1998	0,399**	0,734**	0,870**	1,000	0,901**	0,846**	0,806**	0,741**	0,731**	0,585**	0,542**
2000	0,450**	0,793**	0,845**	0,901**	1,000	0,912**	0,869**	0,805**	0,773**	0,630**	0,626**
2002	0,427**	0,739**	0,774**	0,846**	0,912**	1,000	0,926**	0,856**	0,813**	0,663**	0,650**
2004	0,380**	0,737**	0,759**	0,806**	0,869**	0,926**	1,000	0,915**	0,854**	0,729**	0,710**
2006	0,333**	0,684**	0,660**	0,741**	0,805**	0,856**	0,915**	1,000	0,922**	0,827**	0,809**
2008	0,346**	0,651**	0,699**	0,731**	0,773**	0,813**	0,854**	0,922**	1,000	0,909**	0,872**
2010	0,353**	0,597**	0,588**	0,585**	0,630**	0,663**	0,729**	0,827**	0,909**	1,000	0,955**
2011	0,370**	0,570**	0,538**	0,542**	0,626**	0,650**	0,710**	0,809**	0,872**	0,955**	1,000

Pozn. ** Korelace je významná na 1% hladině.

* Korelace je významná na 5% hladině.

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Z hlediska pohlaví je možné konstatovat, že u mužů po celé sledované období zůstávala nejen vyšší variabilita okresů dle průměrného procenta pracovní neschopnosti, ale dle hodnot Spearmanova koeficientu korelace (tab. 4) se také pořadí okresů měnilo méně než u žen. Tato skutečnost mohla být dána tím, že pořadí okresů u mužů bylo stabilnější nejen z hlediska úrovně dočasné pracovní neschopnosti, ale rovněž z hlediska počtu a podílu nemocensky pojištěných osob. V průběhu sledovaného období výrazně narostl počet nemocensky pojištěných žen v Praze, čímž došlo k jeho poklesu v ostatních částech republiky, což se mohlo projevit právě na úrovni pracovní neschopnosti v jednotlivých okresech ČR.

3 Typologie okresů České republiky dle úrovně pracovní neschopnosti

Za účelem grafického vyjádření rozložení hodnot průměrného procenta pracovní neschopnosti v okresech ČR byly reálné hodnoty ukazatele převedeny na index regionální diference, kde hodnotě 100 odpovídala průměrná hodnota za Českou republiku. Převedení reálných hodnot ukazatelů na indexy umožnilo snáze interpretovat postavení daného okresu v rámci ČR, resp. jeho vztah k průměrné hodnotě. Vzhledem ke skutečnosti, že pořadí okresů se dle hodnot Spearmanova korelačního koeficientu v průběhu sledovaného období příliš neměnilo, byl pro představu o rozložení hodnot sledovaného ukazatele na území republiky použit pouze poslední rok, za nějž jsou k dispozici data, tedy rok 2011.

Průměrné procento pracovní neschopnosti v rámci České republiky v roce 2011 dosahovalo hodnoty 3,2 %; tato hodnota představovala na vytvořené škále hodnotu 100. Vzhledem k velkému vlivu Prahy na celorepublikovou úroveň sledovaného ukazatele danou vysokým počtem pojištěných osob a zároveň nízkému podílu průměrně denně absentujících v hlavní městě, došlo při členění dle okresů a srovnání s průměrnou hodnotou k vychýlení dat směrem k nadprůměrným hodnotám. Přibližně 2krát více okresů bylo charakterizováno jako nadprůměrných, ve srovnání s okresy podprůměrnými (tab. 5).

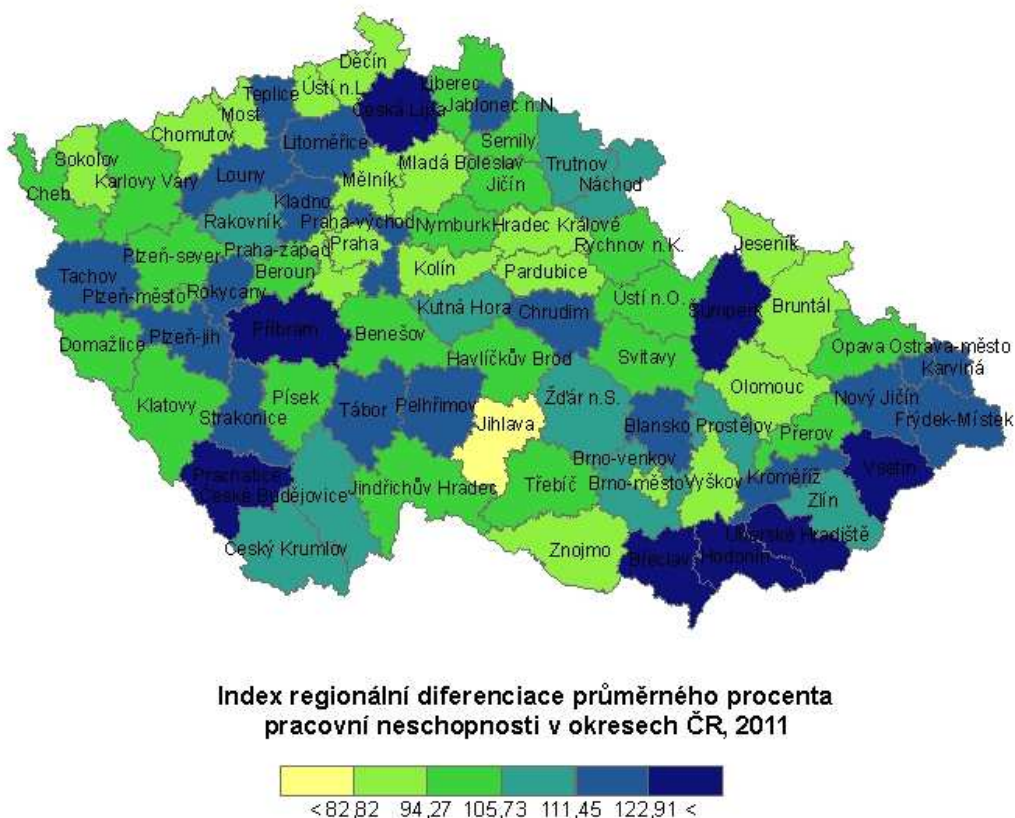
Tab. 5 – Tabulka četností okresů dle intervalu indexu regionální diference, 2011

Interval	< 82,82	82,83–94,27	94,28–105,73	105,74–111,45	111,46–122,90	122,91 <
Celkem	1	18	21	10	19	8
Ženy	2	16	21	14	18	6
Muži	3	14	25	6	17	12

Zdroj: ČSÚ, vlastní výpočty

Okresy spadající do jednotlivých intervalů vytvořených dle vztahu k průměrné hodnotě byly na území České republiky rozmístěny nepravidelně a jen málo často vytvářely kompaktnější celky.

Obr. 1: Index regionální diferenciace průměrného procenta pracovní neschopnosti v okresech České republiky, 2011

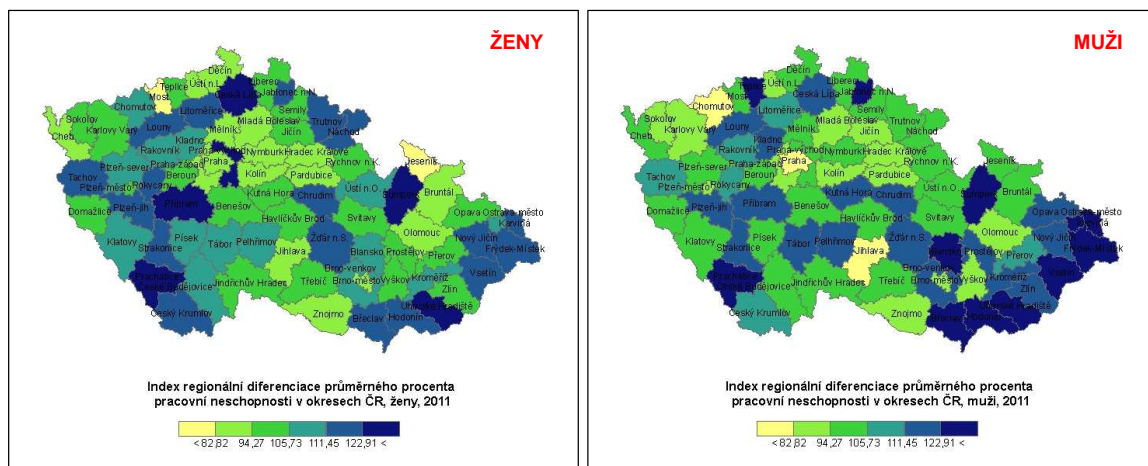
Zdroj: ČSÚ, výstup z programu ArcMap 10

V rámci České republiky byla vyšší úroveň pracovní neschopnosti zjištěna na Moravě než v Čechách. Tomuto zjištění odpovídá také fakt, že na Moravě, a to převážně na hranici se Slovenskem, se nacházela velká část okresů s nadprůměrnými a výrazně nadprůměrnými hodnotami. O značné regionální rozptýlenosti okresů spadajících do stejných intervalů svědčí také skutečnost, že na Moravě se v linii od Jeseníku po Znojmo rovněž nacházely okresy s hodnotami podprůměrnými.

Úroveň pracovní neschopnosti v Čechách byla nižší, přesto se zde nacházel okres s nejvyšším podílem průměrně denně absentujících osob – v okrese Prachatice chybělo

v zaměstnání z důvodu dočasné pracovní neschopnosti téměř 6 osob ze 100 nemocensky pojištěných. Naopak nejnižší hodnota průměrného procenta pracovní neschopnosti byla zaznamenána v okrese Jihlava, a to 2,6 %.

Obr. 2: Index regionální diferenciace průměrného procenta pracovní neschopnosti v okresech České republiky, dle pohlaví, 2011

Zdroj: ČSÚ, výstup z programu ArcMap 10

Z hlediska pohlaví je na obr. 2 částečně doložena již dříve zjištěná vyšší variabilita průměrného procenta pracovní neschopnosti mezi okresy u mužů, ve srovnání s ženami. Průměrné procento pracovní neschopnosti dosahovalo v roce 2011 u žen hodnoty 3,7 % a u mužů hodnoty o 1 procentní bod nižší, tj. 2,7 % (tab. 2). Těmto hodnotám byla při přepočtu na index regionální diferenciace v rámci daného pohlaví přiřazena hodnota 100. Z obr. 2 je patrné, že zatímco v případě mužů jsou okresy s výrazně nadprůměrnými hodnotami koncentrovány převážně na Moravu, v případě žen zaplňují velkou část západních a jihozápadních Čech. Pravděpodobně vzhledem k velice nízké průměrné hodnotě sledovaného ukazatele mezi muži se relativně velká část okresů nacházela v intervalu značícím více než 1,23krát vyšší hodnoty než činil průměr v rámci ČR.

Mezi ženami byly nejvyšší hodnoty průměrného procenta pracovní neschopnosti evidovány v Příbrami (6,0 %) a Prachaticích (5,9 %), naopak nejnižší hodnoty v okrese Jeseník (2,8 %). Mezi muži nejvíce absentovali pracovníci v okrese Prachatice (5,4 %) a naopak nejméně v hlavním městě Praze (2,1 %).

Závěr

V úrovni dočasné pracovní neschopnosti v České republice došlo v posledních 20 letech ke značným změnám. V souvislosti s přijetím řady legislativních opatření se po roce 2003 snížil průměrný podíl osob denně absentujících v zaměstnání z důvodu pracovní neschopnosti a současně s tímto poklesem se začala zvyšovat, dosud klesající, diference mezi okresy. Příčinou mohla být rozdílná reakce osob v různých částech republiky na zaváděná úsporná opatření v oblasti dávek nemocenského pojištění, v kombinaci s působením vnějších ekonomických faktorů.

Pořadí okresů dle hodnot průměrného procenta pracovní neschopnosti bylo v průběhu sledovaného období v zásadě stabilní, a to jak celkově, tak i v členění dle pohlaví. Nejvyšší podíl absentujících byl zaznamenán v moravských okresech na hranici se Slovenskem.

Literatura

- BERGENDORFF, S. 2003. Sickness absence in Europe - a comparative study. 4th International Research Conference on Social Security, Antwerp, 5-7 May 2003. Dostupný z WWW: <http://www.issa.int/pdf/anvers03/topic5/2bergendorff.pdf>
- ČESKO. Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění. Praha: Nakladatelství Sagit, 2008. ISBN 978-80-7208-709-9.
- GOBYOVÁ, J. 2009. Analýza pracovní neschopnosti. Praha. 2009. 103 s. Magisterská práce (Mgr.). Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra demografie a geodemografie.
- KURKIN, R., ŠÍDLO, L. 2011. Regionální diference úhrnné plodnosti v Evropské unii mezi lety 1991–2008. In: Sborník příspěvků z konference RELIK 2011 (Reprodukce lidského kapitálu – vzájemné vazby a souvislosti), Katedra demografie Fakulty informatiky a statistiky VŠE v Praze. ISBN 978-80-86175-75-1.
- MPSV. 2006. Vývoj pracovní neschopnosti a struktury práce neschopných. Dostupný z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/616/Vyvoj_PN_06.pdf
- NOVÁK, M. 2011. Vývoj regionální diference reprodukčního chování obyvatelstva v Česku v průběhu transformace. Praha, 2011. 106 s. Magisterská práce (Mgr.). Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra demografie a geodemografie.

Prameny dat

- ČSÚ. Pracovní neschopnost pro nemoc a úraz. Od dat z roku 2004 dostupná z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/3305-11>

Kontakt

Mgr. Jana Krutská

Katedra demografie a geodemografie PřF UK v Praze

Albertov 6, 128 43 Praha 2

jana.gobyova@seznam.cz